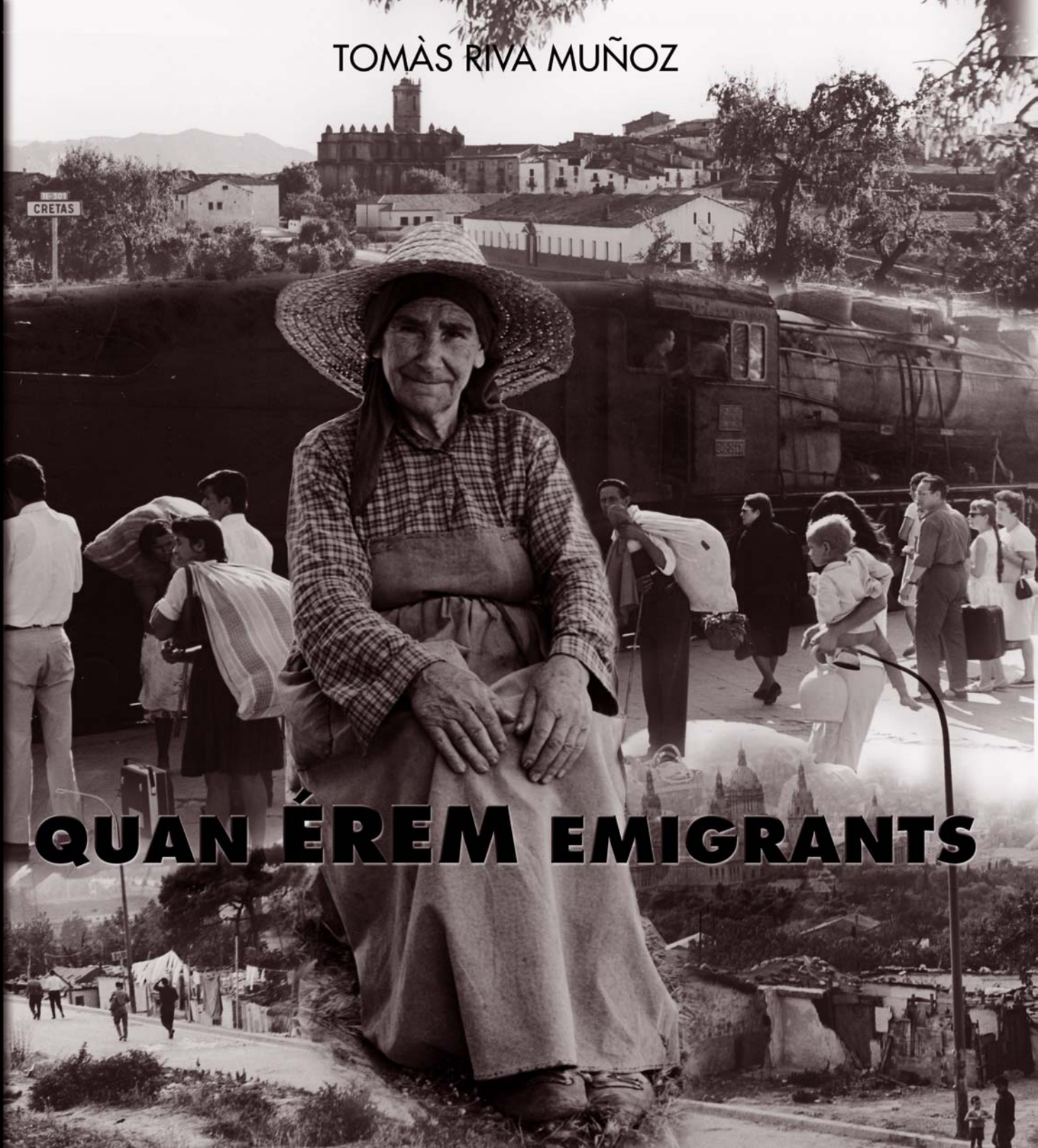

TOMÀS RIVA MUÑOZ

QUAN ÈREM EMIGRANTS

TOMÀS RIVA MUÑOZ

QUAN ÉREM EMIGRANTS

Entitats adscrites al

Edita: Associació Cultural del Matarranya.
Centro de Estudios Bajoaragoneses.

Fotografies: ©Tomàs Riva Muñoz.

Textos: *Poesies:* ©Hereus de Desideri Lombarte Arrufat.

Unes paraules de l'autor: ©Tomàs Riva Muñoz

Presentació: Associació Cultural del Matarranya i Centro de Estudios Bajoaragoneses.

Coordinador del projecte: José Ignacio Micolau Adell.

Coordinador exposició: Ferran Blanco Pérez.

Disseny Catàleg: SGI- Terès&Antolín.

Cartell: Collage de Ferran Blanco Pérez.

Impressió: Gràfiques del Matarranya. Calaceit.

Dipòsit Legal: TE-82-2002

ISBN: 84-88477-28-7

Queda prohibida qualsevol reproducció total o parcial, tant de les fotografies com dels textos, sense el permís per escrit de l'Associació Cultural del Matarranya i dels hereus de Desideri Lombarte.

Tomàs Riva Muñoz ha cedit els drets d'explotació de les fotografies d'aquesta exposició a l'Associació Cultural del Matarranya, amb seu al carrer Pla, 4 de 44610 Calaceit.

Presentació

Pels qui ja es van sorprendre amb la deliciosa col·lecció de textos d'en Tomàs Riva, agrupats amb destresa per Artur Quintana a *Lo Banc de la Paciència* (1999), aquesta sèrie de fotografies no els decebrà, perquè aquí, el remarcable fotògraf que ha resultat ser en Tomàs Riva, ha fet alguna cosa més que retratar amb la seua càmera paisatges i persones, ens ha ofert, tal volta sense voler-ho, un viu i gairebé notarial testimoni d'una època i un país que, encara que avui ens costen de reconèixer, són els nostres.

Una bona part de les fotografies d'aquesta exposició, sota el títol *Immagini di un passato vicino*, ja van ser exposades a la sala d'exposicions de l'Hospital de Lugano (Suïssa), l'octubre de l'any passat. Al fullet que es va editar amb motiu de la mostra, el crític d'art Walter Schönenberger ja donava algunes claus per a interpretar les fotografies d'en Tomàs Riva: "Als anys setanta, durant els quals s'exercitava com a fotògraf i afinava la seua mirada i la seua sensibilitat amb reiterades reproduccions d'obres d'art (arquitectura, pintura, escultura) i freqüentava els estudis de nombrosos artistes, Tomàs Riva, quan tornava a Espanya i al seu poble durant les vacances d'estiu, va començar a fixar amb la seua càmera aspectes, rostres, situacions d'un país que una dictadura (aleshores ja agontitzant) havia mantingut dins una mena d'arcaisme forçat".

Les seues fotografies –les quals hem volgut acompanyar de quatre poemes d'en Desideri Lombarte– ens parlen de la crisi del camp al Matarranya i al Baix Aragó, durant els anys de llarga postguerra; per extensió ho fan també d'una Espanya rural que va haver d'emigrar a les ciutats o, com en el cas del mateix Tomàs, a l'estranger; dels milers d'hòmens i dones que amb poc pertret i molt de coratge van deixar una terra on amb prou feines podien viure, per la penúria econòmica i, perquè no dir-ho, també per la manca de llibertat; ens parlen també dels anys difícils a una Barcelona que els acollia no sense dificultats.

Per a l'Associació Cultural del Matarranya i el Centro de Estudios Bajoaragoneses –entitats que han promogut aquesta exposició, amb la cooperació de l'Ajuntament de Queretes i la calorosa acollida del museu Joan Cabré, de la Diputació General d'Aragó–, és un autèntic goig recuperar, d'una banda, el treball creatiu d'un home que, d'alguna manera, representa a tota una generació castigada per l'exili i l'emigració i, de l'altra, mostrar en imatges una pàgina de la nostra història que no hauríem d'oblidar.

Associació Cultural del Matarranya
Centro de Estudios Bajoaragoneses

Unes paraules de l'autor

Vaig nàixer a Queretes, a la comarca del Matarranya, el 28 de juny de 1934. De la meua infantesa crec que no cal parlar-ne.

L'abril del 1952, abans de fer els divuit anys, me'n vaig anar a Barcelona: no m'importava quina feina hauria de fer, només m'interessava poder menjar i tenir un llit on dormir.

Vaig trobar feina en un petit restaurant del casc antic de la ciutat, en un carreró entre la plaça de Sant Jaume i Correus, molt a prop del Port, de les Rambles, de la Catedral. Un lloc ideal per a mi.

Hi treballàvem tres persones: l'amo, un jove d'uns vint-i-cinc o trenta anys que s'havia quedat orfe feia pocs dies, la cuinera i jo.

L'amo sempre desapareixia quan menys t'ho esperaves, mentres que la cuinera, que més o menys tenia l'edat de ma mare, em va rebre com si fos un fill seu. El meu sou era de mil pessetes al mes, menjava el que volia i dormia en una habitació sense finestres en un altell del local.

Jo obria la porta a dos quarts de vuit del matí i la tancava a mitjanit i, quan hi era l'amo, tenia algunes hores lliures a la tarda.

Ben aviat vaig conèixer els clients, els quals eren sempre els mateixos: els més matiners eren els treballadors del Port, sempre amb els seus ganxos penjats a la cintura; arribaven cridant i rient, es preniën un parell de barreges (un gotet meitat mistela i l'altra meitat conyac o aiguardent) i se n'anaven sempre de la mateixa manera. Després venia el carboner, el barber, el florista, el forner, el carnisser... A menjar, hi venia molta gent, la majoria hòmens, quasi tots empleats i gairebé tots molt pobres. El menú valia sis pessetes i molts havien de fer mans i mànigues per poder-lo pagar.

El restaurant tenia una porta al darrere que duïa a un carreró sense eixida. Hi havia uns llavadors: un gran pati amb dos safarejos on sempre corria l'aigua. Un servia per a llavar i l'altre per a repassar la roba. Per cert, que ara són tancats i són patrimoni de la ciutat. Allí treballaven una vintena de dones, gairebé totes andaluses o murcianes, i totes tenien les seues històries dramàtiques. Vivien al barri *Xino* o a les barraques de Montjuïc. A l'hivern venien a fer un cafè amb llet, amb les seues mans roges de tocar l'aigua gelada tot el dia, i aleshores m'explicaven les seues vides, totes destrossades per la Guerra.

Va ser aleshores quan vaig començar a estimar els desheretats del món i a menysprear els opressors.

Vaig treballar allí execepte quan vaig a anar a fer el servei militar, i ho vaig deixar definitivament per anar a treballar quatre mesos a un bon hotel de Tossa de Mar a la Costa Brava: dotze hores al dia i sense

cap festa, però amb un sou fabulós per a mi: quatre mil pessetes al mes.

Aquests diners em van permetre realitzar el meu somni, que era anar a l'estranger. I me'n vaig anar a París. Un cop allí, amb l'ajut d'uns amics dels meus pares exiliats a França, vaig trobar feina en un bar nocturn. També era un treball molt pesat, però valia la pena: cent mil francs al mes, que eren unes deu mil pessetes. Els records dels mesos següents són els millors de la meua vida, però va durar poc perquè no vaig aconseguir el permís per quedar-m'hi i vaig haver d'anar-me'n de França.

El gener del 1960 vaig arribar a Lugano, Suïssa. Vaig trobar feina en un bon bar restaurant al centre de la ciutat, a la vora del llac. Aleshores Lugano era com un gran poble, tots es coneixien, i com treballava en un lloc molt freqüentat, també jo vaig conèixer molta gent interessant: pintors, escultors, professors, artistes i actors de la ràdio i de la televisió. Gràcies a ells, el que no havia pogut aprendre abans, ho vaig aprendre aleshores: a estimar l'art i la cultura en general, i també, és clar, la política.

L'any 1964 el propietari d'una impremta em va oferir un treball que jo vaig acceptar estusiasmat. Va ser aleshores que va canviar radicalment la meua vida.

Vaig aprendre fotografia, el revelat, la impressió, i a fer tot allò que servia per a imprimir: els tramats de quatricromies, els muntatges, fins arribar a les planxes d'offset.

Aquella impremta estava especialitzada en la impressió de llibres d'art, catàlegs i altres coses relacionades amb el món cultural.

Vist des d'ara, em sembla que aquell temps va passar com si foren focs artificials, més de vint anys que em van passar volant.

A més de la gent que hi vaig conèixer, vaig treballar en la realització de molts llibres d'art; vaig fotografiar les principals esglésies del Ticino, moltes d'estil romànic, amb uns frescos preciosos; i una cosa que no puc oblidar: vaig fotografiar l'*Última Cena* de Leonardo da Vinci, a l'església de Santa Maria degli Angeli, a Milà.

També vaig fer reportatges per a una revista suïssa i vaig treballar a Ràdio Lugano, recitant en català i castellà els poetes espanyols, des dels antics fins als de l'edat d'or, els de la generació del 98, els de la generació del 27, fins arribar a la poesia de protesta.

Però tots els anys tornava al meu país i al meu poble; alguns cops a l'estiu, per ajudar els meus pares en la feina de la sega, i altres vegades a l'hivern per ajudar en la collita de les olives.

I va ser aleshores quan vaig fer les meues fotografies. Vaig tornar a Barcelona, a recórrer els llocs on vivia

la gent que havia conegut, el barri *Xino* i les barraques de Montjuïc. Era cap a finals dels anys seixanta, i tot seguia tal i com ho havia deixat, misèria i més misèria.

Vaig fotografiar la gent dels pobles, les estacions del ferrocarril amb els seus viatgers, que ara semblen del tercer món i que eren les nostres. I d'això només fa uns anys... I sobretot vaig fotografiar la gent del meu poble, en la feina i en la festa.

Aquestes són les imatges que us vull presentar, records de la meua vida, moments feliços i també tristos, que espero que puguen interessar als jòvens per allò que no han vist, però que ha existit, i als vells per portar-los un record i potser també una mica de nostàlgia.

Tomàs Riva Muñoz
Lugano, setembre de 2001

1. La nostra terra

La meua pàtria menuda

No vull una pàtria gran
ni una pàtria mitjaneta,
que la vull ben menudeta.
Conèixer-la pam per pam
i estimar-la sencereta.

No la vull pobra ni rica,
ni humiliada ni orgullosa,
vull la pàtria més preciosa,
i la vull verda i florida
i fresca com una rosa.

Vull, al mig d'ella plantat,
i tocant de peus a terra,
a la dreta i a l'esquerra
vore-la de part a part,
els rius, els plans i la serra.

Una pàtria tan rodona
que de llevant a ponent,
els dos braços estenen,
la puguera abraçar tota
i no me'n sobrare gens.

Com una nòvia, estimada,
blanca com flor d'ametler,
dolça com mel de romer,
com una espiga, granada,
florida com un roser.

Eixa pàtria que jo vull,
eixa pàtria és la que tinc;
la pàtria dels meus amics,
la pàtria del meu orgull.
I aquí vull viure i morir.

Desideri Lombarte

Batent els cigrons. La font Clara d'Antolino, Queretes, 1965.

2. La marxa

Si no fore perquè

Si no fore perquè
al mar me n'aniria,
de cara al mar lluent.

Si no fore perquè
demà o qualsevol dia,
faria un pensament.

Si no fore perquè
deixaria la vila
per a no tornar més.

Si no fore perquè
terres amples hauria
plantades d'ametlers.

Si no fore perquè
casa nova em faria,
lluny d'ací, a l'estranger.

Si no fore perquè
aquí a la nostra vila
també s'hi està bé;
i si te'n vas, quan tornes
te diuen foraster.

Desideri Lombarte

L'estació de Móra la Nova, 1967.

3. Els qui es queden

Som gent del Matarranya (fragment)

Matarranya, terra i riu,
pobles plans i costeruts,
bancals grans, bancals menuts,
fred d'hivern, calor a l'estiu.

Esglésies, cases i masos,
Ermites, castells i ponts,
carrascals, pinars i fonts,
parets de pedra i ribassos.

Quants anys fa que esteu aquí,
bona gent del Matarranya?
—Los Íbers més de sis mil
i natures som d'eixa raça.

Los Íbers, los rebisiaios,
los iaies grecs i romans,
i els pares que tenim natros,
mig moros i mig cristians.

Desideri Lombarte

El yugo y las flechas.
Queretes, 1967.

La tia Santa Rosa.
Mas de la Font Clara,
Queretes, 1968.

4. El destí

L'emigrant pena-rogí (fragment)

Lo quartet ere estret,
 menut lo llit.
 Gran ere la finestra
 que donave a un forat
 que "cel obert" n'hi diuen,
 negre i trist,
 que fee una pudor molt gran,
 la mateixa pudor que a Tortosa:
 Pudor de Capital,
 aquí diuen Ciutat.

[...]

Havies d'anar a buscar faena
 allà a on t'havien dit.
 A la Ciutat, que diuen,
 los carrers són tan amples,
 les cases tan iguals
 que no saps per on vas.

Desideri Lombarte

La Rambla. Barcelona, 1968.

Cases del Barri Xino, Barcelona, 1968.

Índex

Presentació	3	Ventant (separant el blat de la palla).	
Unes paraules de l'autor	4	La font Clara d'Antolino, Queretes, 1968	28
Capítol 1. La nostra Terra		Descansant a l'ombra.	
<i>La meua pàtria menuda</i>	7	Mas de la Font Clara, Queretes, 1968	29
Vall-de-roures, 1965	8	Amanits per a collir olives.	
El Castell. Vall-de-roures, 1965	9	La font Clara d'Antolino, Queretes, 1973	30
Pujada al primer pis del Castell.		Olives. Mas de la Font Clara, Queretes, 1973	31
Vall-de-roures, 1965.	10	Batollant les ametles. Horta de Sant Joan, 1965	32
Porta interior del Castell. Vall-de-roures, 1965	11	Dona a la font. Vall-de-roures, 1965	33
El saló. Castell de Vall-de-roures, 1965	12	Home carregant palla. La Puebla de Híjar, 1966	34
Arcs del saló. Castell de Vall-de-roures, 1965	13	El Portal. La Puebla de Híjar, 1966	35
Finestra exterior. Castell de Vall-de-roures, 1965	14	Bous a la Plaça. Queretes, 1975	36
Horta de Sant Joan des de la muntanya		Bous a la Plaça. Queretes, 1975	37
de Santa Bàrbara, 1966	15	Capítol 2. La Marxa. <i>Si no fóra perquè</i>	39
Horta de Sant Joan des del convent		Camí endavant. Horta de Sant Joan, 1966	40
de Santa Bàrbara, 1966	16	La barca de Flix, 1966	41
Morella, 1971	17	La Falange. La Puebla de Híjar, 1966	42
L'aqüeducte de Morella, 1971	18	Dona amb sac i branques.	
El Mas de Llaurador, 1977	19	La Puebla de Híjar, 1966	43
Entrada a Queretes per la carretera		Dones damunt del carro.	
de Calaceit, 1967	20	La Puebla de Híjar, 1966	44
Vista des del campanar.		Xiquet fumant. La Puebla de Híjar, 1966	45
Carretera de Lledó, Queretes, 1965.	21	Monges al tren de Saragossa a Barcelona, 1966	46
Finestra barroca. Casa Manga, Queretes, 1965	22	L'estació de Móra la Nova, 1967	47
Gat i <i>sombrero</i>	23	L'estació de Móra la Nova, 1967	48
Batent els cigrons.		L'estació de Móra la Nova, 1967	49
La font Clara d'Antolino, Queretes, 1965	24	Vagó a la estació de Tortosa, 1967	50
Carregant les garbes.		Monument a la Batalla de l'Ebre. Tortosa, 1967	51
La font Clara d'Antolino, Queretes, 1968	25	La tia Constantina al tren de	
Garbejant (carregant les garbes a l'era).		La Puebla de Híjar a Tortosa, 1967	52
La font Clara d'Antolino, Queretes, 1968	26	La Fontcalda vista des del tren. 1967	53
La garbera (el munt de garbes).		Tomàs Riva. Lugano 1966	54
La font Clara d'Antolino, Queretes, 1968	27		

Capítol 3. Els que es queden.

<i>Som gent del Matarranya</i>	55
Home amb la burreta. Vall-de-roures, 1965	56
Dones cosint (La tia Mercedes i la tia Lucia). Queretes, 1965	57
Al cafè. Horta de Sant Joan, 1966	58
Vista d'Horta de Sant Joan, 1966	59
Camí de les oliveres. Horta de Sant Joan, 1966	60
Home amb cistella. La Puebla de Híjar, 1966	61
Home amb cànter. Tortosa, 1968	62
<i>El yugo y las flechas</i> . Queretes, 1967	63
L'Encarnació al riu. Tolls de Verdura, Queretes, 1967	64
La tia Santa Rosa. Mas de la Font Clara, Queretes, 1968	65
Encarnación. Mas de la Font Clara, Queretes, 1968	66
La tia Lucia. Mas de la Font Clara, Queretes, 1973	67
Lo tio Gregorio. Queretes, 1973	68
Lo tio Joaquín d'Antolino. Mas de la Font Clara, Queretes, 1973	69
Lo tio Joaquín i la tia Encarnación a la vora del foc. Mas de la Font Clara, Queretes, 1973	70
La tia Encarnación a la vora del foc. Mas de la Font Clara, Queretes, 1973	71
La matança del tossino a casa de l'autor. Queretes, 1973	72
Lo tio Ramon <i>de Caracanya</i> . Queretes, 1975	73
Home amb <i>palillo</i> (Agustín Godes). Queretes, 1975	74
El tio Ramon Omella. Queretes, 1975	75
Homes a la Plaça. Queretes, 1975	76
Home amb la forca (José Gil). Queretes, 1975	77

Homes asseguts a un pedris de la Plaça. Queretes, 1975	78
--	----

Capítol 4. El destí. *L'emigrant pena-rogi*

La Rambla. Barcelona, 1968	80
Gent Xerrant. Barri Xino, Barcelona, 1968	81
Viajes Marsans. Barri Xino, Barcelona, 1968	82
El venedor de cànters. Barri Xino, Barcelona, 1968	83
L'home que passa de llarg. Barri Xino, Barcelona, 1968	84
<i>Gomas La Estrella</i> . Barri Xino, Barcelona, 1968	85
<i>Más barato que en Marruecos</i> . Barri Xino, Barcelona, 1968	86
Cases del Barri Xino. Barcelona, 1968	87
Tres xiquetes. Barri Xino, Barcelona, 1968	88
<i>Noche y Día</i> . Barri de barraques de Montjuïc, Barcelona, 1968	89
Vista de Barcelona, 1968	90
Vista del Palau Nacional. Montjuïc, Barcelona, 1968	91
Xiquets corrent. Barri de barraques de Montjuïc, Barcelona, 1968	92
Xiquets jugant. Montjuïc, Barcelona, 1968	93
Dos xiquets i el forçut. Montjuïc, Barcelona, 1968	94
Xiquet somrient. Montjuïc, Barcelona, 1968	95
El xiquet forçut. Montjuïc, Barcelona, 1968	96
Xiquets jugant a les xanques. Barri de barraques de Montjuïc, Barcelona, 1968	97
Cartell anunciador de l'exposició, obra de l'artista de Calaceit Ferran Blanco	98
Textos en castellano	99